

Назар КОСЕНКО

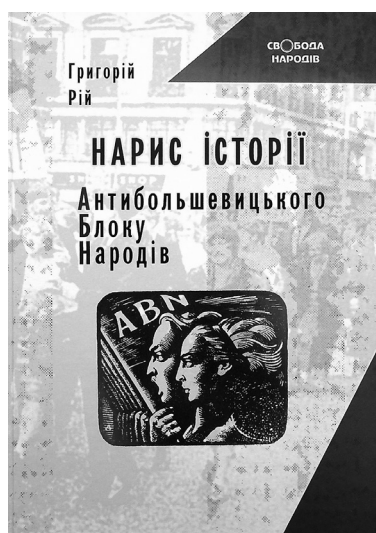
аспірант відділу новітньої історії

Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0650-5478>

e-mail: nazzarkossenko@gmail.com

**[Рец.] ПЕРША СПРОБА КОМПЛЕКСНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ
АНТИБІЛЬШОВИЦЬКОГО БЛОКУ НАРОДІВ [на кн.]: Рій Г. «Нарис історії
Антибольшевицького блоку народів». Київ: УВС, 2021. 236 с.**

Створений з ініціативи революційної Організації українських націоналістів (ОУН(р)) Антибільшовицький блок народів (АБН), без сумніву, є одним із найуспішніших українських міжнародних проєктів ХХ ст. Організація під проводом провідного діяча українського національно-визвольного руху Ярослава Стецька, а пізніше його дружини Ганни Музики (більше відомої як Слава Стецько), була помітною силою в повоєнній боротьбі за незалежність не лише України, а й інших поневолених комунізмом країн. У реаліях «холодної війни» та страху Заходу перед потугою СРСР АБН докладав зусиль для лобювання інтересів народів, які опинилися за залізною завісою, під владою більшовицької диктатури. Видається закономірним, що саме в Україні діяльність антикомуністичного об'єднання мала би викликати найбільший інтерес серед істориків з огляду на провідну роль українців у створенні блоку та його функціюванні.

До того ж, зважаючи на 11-річну війну Московії проти нашої держави, досвід роботи АБН у сьогоденні – вкрай актуальний приклад об'єднання народів у єдиний фронт проти Кремля на антиімперській платформі. Попри це, тривалий час історія цієї міжнародної антикомуністичної мережі в українській історичній науці залишалася на маргінесі зацікавлень дослідників новітньої доби. Діяльність АБН висвітлювали переважно побіжно в контексті студій про окремих постатей, визвольні змагання ОУН чи українську політичну еміграцію. Поодинокі тематичні матеріали про АБН зазвичай були популяризаторськими (див., наприклад, Фаріон, 2017).

Заповнити прогалину, яка довгий час існує в сучасній українській науці, вирішив київський дослідник Григорій Рій. Зі студентських років він працював над розробкою тематики діяльності АБН. У грудні 2018 р. захистив дисертацію в Українському вільному університеті (Мюнхен, Німеччина) на тему «Антибольшевицький блок народів: транснаціональна історія Східної Європи в часи Холодної війни». Саме ця робота лягла в основу книжки «Нарис історії Антибольшевицького блоку народів».

У виданій у Києві 2021 р. монографії молодий науковець задекларував амбітний намір – «уперше комплексно висвітлити історію утворення та діяльності Антибільшовицького блоку народів у контексті національної боротьби народів Східної Європи та транснаціональної діяльності АБН у період біполярного світового протистояння» (С. 2). У вступі автор також зазначив використання «транснаціонального підходу». У книжці з чотирьох розділів Г. Рій висвітлив діяльність АБН від створення до фактичного припинення активності на зламі ХХ і ХХІ ст., розкривавши широкий спектр аспектів функціонування блоку. Тональність викладу автора наукова та загалом об'єктивна. Текст роботи доповнюють численні світлина, що ілюструють діяльність АБН, а також додаток наприкінці монографії з короткою хронологією функціонування блоку.

Автор прагнув вписати діяльність АБН в історію України та загальносвітової контекст. «Побічний ефект» такого підходу – надмірна увага до сторінок минулого, які безпосередньо не пов'язані із заявленою темою. Цей недолік став помітним уже у вступній частині – в огляді історіографії. Григорій Рій сфокусувався на полеміці серед західних дослідників щодо оцінки українського націоналістичного руху ХХ ст. (С. 21–23), яка безпосередньо не стосується діяльності АБН. Дивує, що, вказавши в огляді історіографії низку праць західних науковців, де побіжно розкрито окремі аспекти історії антикомуністичної мережі під проводом Ярослава Стецька, автор оминув увагою аналогічні роботи українських дослідників, зокрема дисертаційні дослідження Юрія Недужка (Недужко, 2009) й Олександра Сича (Сич, 2020), наукову розвідку Мирослави Гурик (Гурик, 2009). Згадавши пропагандивну публікацію проти АБН представника російської еміграції й контрпропагандивні брошури блоку, дослідник проігнорував цінні праці учасника визвольного руху Степана Мудрика (Мудрик-Мечник, 1995; Мудрик-Мечник, 1996), присвячені діяльності ОУН на еміграції, що містять інформацію про історію очолюваної Ярославом Стецьком східноєвропейської антикомуністичної мережі, а також нарис Слави Стецько про міжнародну діяльність її чоловіка (Стецько, 1996, с. 5–12).

Суттєва перевага роботи Г. Роя – використання доволі широкої джерельної бази: матеріалів з архіву ОУН(р) у Лондоні, Галузевого державного архіву Служби безпеки України, оприлюднених у мережі оцифрованих документів Центрального розвідувального управління періоду «холодної війни». Також автор звертався до еміграційних пресових видань і збірників офіційної документації АБН, надрукованих ОУН(р). На жаль, при цьому дослідник повністю оминув увагою великий пласт мемуарних джерел. Зокрема, у книжці не було використано спогадів засновника та президента АБН Ярослава Стецька (Романишин, 1986), учасників діяльності міжнародного антикомуністичного об'єднання Василя Гришка (Гришко, 1999), Володимира Косика (Косик, 2018), діячів ОУН на еміграції Ярослава Пришляка (Пришляк, 1999), Омеляна Ковалю (Коваль, 2016), Романа Малащука (Малащук, 1988), Степана Мудрика (Мечник, 1984) і Василя Шушка (Шушко, 1999), які містять багатий фактографічний матеріал про різні аспекти діяльності блоку.

У першому розділі – «Поневолені народи *versus* більшовицька імперія» – автор приділив надмірну увагу висвітленню безпосередньо непов'язаних з АБН аспектів історії: опису подій Другої світової війни 1943 р. (С. 27–29), характеристиці ставлення українських партій Галичини до СРСР (С. 33–34), детальному викладу історії розвитку українського націоналістичного руху в міжвоєнний період (С. 35–40), аналізу Польсько-української війни 1942–1947 рр. (С. 46–48), спростуванню звинувачень в

антисемітизмі на адресу Я. Стецька (С. 57–60). Такий підхід негативно впливає на наукову цінність дослідження. У розділі також закралися фактографічні помилки. Так, автор ствердив: «У 1934 році у Варшаві було вбито польського міністра Броніслава Перацького. У результаті Варшавського та Львівського судових процесів за організацію вбивства українських націоналістів засудили до різних термінів ув'язнення» (С. 57). Насправді, лише на Варшавському процесі предметом розгляду був атентат на голову польського Міністерства внутрішніх справ, натомість, Львівський суд виносив вироки керівництву націоналістичного підпілля за «державну зраду» та підготовку й реалізацію низки інших замахів.

Отож, приділивши в першому розділі непропорційну увагу вторинним аспектам, автор не зумів достатньо глибоко висвітлити генезу ідеї спільного фронту поневолених народів в українському націоналістичному дискурсі. Зокрема, він оминув увагою пропагування цієї концепції на шпальтах друкованого органу ОУН «Розбудова нації» ще 1929 р. чільним діячем визвольного руху Макаром Кушніром (Богущ, 1929, с. 392–396), її обґрунтування під час підготовки II Конгресу ОУН Ярославом Стецьком 1937 р. (АОУН, арк. 40, 44–45), популяризацію консолідації уярмлених націй на антибільшовицькій платформі націоналістичним публіцистом Іваном Мітрінгою в журналі «Геть з большевизмом», що виходив у Львові в 1937–1938 рр. (Дужий, 1993, с. 16–17). Натомість, доволі ґрунтовно Г. Рій висвітлив розвиток і практичну реалізацію концепції спільного фронту поневолених народів під час Другої світової війни: від періоду українського державотворення 1941 р. до доби боротьби Української повстанської армії (УПА). Автор схарактеризував спробу втілення ідеї про консолідацію уярмлених більшовизмом націй українськими повстанцями в 1943–1945 рр. Конференцію поневолених народів 21–22 листопада 1943 р. він вважав «підсумком усіх попередніх напрацювань щодо спільної боротьби бездержавних народів» (С. 49). На жаль, недостатньо висвітлена в першому розділі книжки історія створення АБН у повоєнній еміграції. Автор поверхово описав як підготування до I Установчого конгресу об'єднання, так і саму подію 16 квітня 1946 р., не назвавши навіть приблизно учасників заходу.

Другий розділ праці Г. Роя – «Ідеологія антикомунізму» – лише опосередковано стосується історії АБН. Автор висвітлив загальні особливості антикомуністичних політичних течій у глобальному вимірі. Він схарактеризував витоки означених ідей на різних континентах, теоретичні підходи західних науковців до вивчення рухів антикомуністичного спрямування, ідейний вимір «холодної війни». Детальний опис історії антикомуністичних рухів у Латинській Америці й Азії (С. 82–85) виглядає недоречно не лише через принципові відмінності їхньої сутності від АБН, а й з огляду на значно меншу увагу дослідника до набагато ближчих до блоку східноєвропейських об'єднань, зокрема прометеїстського руху, заснованого ОУН під проводом Андрія Мельника «Інтернаціоналу свободи» або ж інспірованих американськими спецслужбами проєктів на зразок Американського комітету визволення народів Росії, що декларували намір звільнити бездержавні народи Сходу Європи від комуністичної тиранії.

Лише у третьому розділі – «АБН як східноєвропейська антикомуністична мережа» – Г. Рій перейшов безпосередньо до розкриття історії діяльності АБН. Автор схарактеризував становлення антикомуністичного об'єднання та перші кроки в його боротьбі проти комунізму. Дослідник ґрунтовно висвітлив процес побудови інституцій АБН упродовж 1948–1954 рр., формування й розширення організаційної мережі. Торкаючись питання періодичних органів блоку, автор зосередився на започаткованому

1949 р. журналі «ABN-Correspondence», оминувши увагою раніше створені часописи «За свободу народів» і «Набат». Окремий підрозділ третього розділу Г. Рій присвятив характеристиці національних організацій АБН: білоруської, болгарської, естонської, козацької, латвійської, литовської, словацької, хорватської, української, угорської та чеської. Поряд автор із незрозумілих причин розмістив опис російської еміграції (С. 109–111), що ніколи в жодній формі не була частиною антикомуністичного руху під проводом Я. Стецька. Також впадає у вічі диспропорція у висвітленні національних рухів: чотири сторінки виділено болгарським антикомуністичним силам (С. 100–103), натомість, лише пів – естонським (С. 104), менше сторінки – латвійським і литовським (С. 106–107).

Доволі цінний підрозділ третього розділу книжки про взаємини АБН із західними розвідками. Провівши ґрунтовну роботу із джерелами, автор ствердив: «... крім співпраці британських спецслужб зі ЗЧ ОУН наприкінці 1940-х років, інших подібних фактів виявити мені не вдалося» (С. 134). Проте дослідник обмежився аналізом взаємин АБН із британськими й американськими спецслужбами лише в 1940–1950-х роках, фактично на етапі становлення очолюваного Я. Стецьком блоку. В окремому підрозділі третього розділу автор висвітлив конфлікти всередині міжнародної антикомуністичної мережі, що вилилися у кризу 1954 р. Григорій Рій розкрив загальне тло, причини та наслідки наростання внутрішніх суперечностей в АБН.

У четвертому розділі – «АБН і трансконтинентальна антикомуністична мережа» – автор схарактеризував відносини блоку з іншими силами, спрямованими проти радянської ідеологічної та політичної експансії: від громадських об'єднань до окремих держав. Зокрема, Г. Рій розкрив багато фактів про контакти Я. Стецька і його підлеглих з урядовими колами Іспанії, Китайської Республіки на о. Тайвань, політичними силами Федеративної Республіки Німеччина, скандинавськими й ізраїльськими противниками комунізму. Автор дослідив основні аспекти участі АБН в інтеграційних процесах зі створення глобальної антикомуністичної організації, що закінчилася заснуванням Світової антикомуністичної ліги. У третьому підрозділі четвертого розділу монографії розглянув також вплив періодів «розрядки» та подальшої ескалації «холодної війни» на ставлення західних урядів, зокрема американського, до організацій, які були принциповими антагоністами СРСР. У прикінцевому підрозділі четвертого розділу автор коротко схарактеризував останні півтори десятиліття активності АБН. Загалом, у четвертому розділі книжки практична діяльність блоку поза контактами із союзними організаціями в означений період висвітлена вельми поверхово – переважно короткими описами конференцій і зібрань об'єднання у 1980–1990-х роках і задекларованих на них програмових позицій.

У висновках автор ствердив: «... немає жодних підстав сумніватися, що під час Холодної війни АБН був найчисленнішим транснаціональним антикомуністичним об'єднанням Східної Європи» (С. 170). Однак у книжці відсутні будь-які цифри щодо кількості членів блоку та порівняння з аналогічними структурами-«конкурентами» за цією ознакою. Підбиваючи підсумки, Г. Рій наводить три основні риси АБН, які, на його думку, відрізняють блок від решти тогочасних антикомуністичних рухів на міжнародній арені: східноєвропейськість, орієнтація на конкретне національне середовище та результативність діяльності (С. 171).

З чотирьох розділів книжки повністю відповідає заявленій тематиці третій, у якому автор на доволі професійному рівні комплексно висвітлив становлення АБН у

1948–1954 рр. Натомість, у подальшому викладі історії блоку домінує тематика зовнішніх зв'язків створеного з ініціативи ОУН(р) антикомуністичного об'єднання з потенційними союзниками в контексті відносин західних демократій із СРСР. Очевидно, цей напрям був лише частиною діяльності АБН і зводить до нього всю активність блоку абсолютно некоректно. Із незрозумілих причин автор приділив мінімальну увагу практичним заходам антибільшовицького об'єднання, спрямованим безпосередньо на боротьбу проти кремлівського імперіалізму в 1950–1980-х роках, зокрема масовим акціям на підтримку українських політичних в'язнів у СРСР (див., наприклад, Паска, 2018, с. 177; Недужко, 2009, с. 337), різноманітним інформаційно-пропагандивним ініціативам (Пришляк, 1999, с. 47–48). Так, про сам факт проведення маніфестацій на підтримку репресованих українців у 1950–1980-х роках у книжці наявна лише одна згадка, без конкретних деталей (С. 162). Також Г. Рій не висвітлив реакції АБН на основні події міжнародних відносин періоду «холодної війни», що стали виявом агресивної зовнішньої політики Кремля або ж боротьби блоків за сфери впливу: придушення Угорської революції 1956 р., війну у В'єтнамі, вторгнення радянських військ до Чехословаччини 1968 р. Наявна лише згадка про увагу східноєвропейського антикомуністичного об'єднання до подій в Афганістані після інтервенції СРСР до держави 1979 р., без конкретних подробиць (С. 162).

Попри суттєві недоліки, праця Г. Роя – оригінальне та вартісне дослідження, яке збагачує сучасну українську історичну науку. Книжка справляє позитивне враження насиченістю фактографічного матеріалу, зібраного на широкій джерельній базі. На жаль, лівова частка фактажу на сторінках монографії має дуже опосередкований зв'язок із заявленою тематикою праці. Натомість, низку основних для розуміння витоків і практичної діяльності АБН аспектів проігноровано або розкрито на поверховому рівні. Тож першу спробу «комплексно висвітлити історію утворення та діяльності Антибільшовицького блоку народів» важко назвати на 100 % вдалою. Проте книжка Г. Роя може стати базою для більш повної та ґрунтовної праці про АБН, яка нарешті дасть змогу повністю заповнити велику прогалину в українській історичній науці.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

АОУН: Архів ОУН в Києві, ф. 1, оп. 1, спр. 118 (Теоретичні матеріали до II конгресу ОУН), арк. 1–45.

Богущ, В. (1929). Ліга визволення народів Східної Європи, Кавказу та Закаспію. *Розбудова нації*, 12, 392–396.

Гришко, В. (1999). *Карби часу: Історія, література, політика, публіцистика: в 2 т.* (Т. 1: (1946–1952)). Київ: Смолоскип.

Гурик, М. (2009). Еміграційна діяльність Ярослава Стецька (1967–1968 рр.). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка: Серія: Історія*, 3, 140–143.

Дужий, П. (1993). *50-літні роковини Першої Конференції поневоленних народів Сходу Європи й Азії*. Стрий: Українська видавничо-інформаційна служба.

Коваль, О. (2016). *Спомини мого життя*. Львів: Галицька видавнича спілка.

Косик, В. (2018). *Спогади*. Львів: Таїс.

Малашук, Р. (1988). *3 книги мого життя: в 2 т.* (Т. 2: «Вибрати не можна тільки Батьківщину»). Торонто: Гомін України.

Мечник, С. (1984). *Початок невідомого. Спогади 1945–1954*. Мюнхен: Українське видавництво.

Мудрик-Мечник, С. (1995). *Закордонні частини Організації Українських Націоналістів*. Львів: Галицька видавнича спілка.

Мудрик-Мечник, С. (1996). *Закордонні частини ОУН. Внутрішні справи і діяльність в еміграції (причинки до історії)*. Львів: Галицька видавнича спілка.

Недужко, Ю. (2009). *Діяльність української діаспори щодо відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років XX століття)* [дис. ... д-ра іст. наук, Інститут історії України НАН України]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Neduzhko_Yurii/Diialnist_ukrainskoi_diaspory_schodo_vidnovlennia_derzhavnoi_pezalezhnosti_Ukrainy_seredyna_40-kh_-.pdf

Паска, Б. (2018). *Валентин Мороз: прапор українського дисидентства*. Івано-Франківськ: Фоліант.

Пришляк, Я. (1999). *За Україну!: Записки члена ЗП УГВР*. Львів.

Романишин, Д. (упоряд.). (1986). Розмови достойного Ярослава Стецька з д-ром Анатолем Бедрієм, переведені і записані на лентах дванадцять касеток в часі від 17 до 23 червня 1985 року в місці постюю. *Архів УІС ОУН в Лондоні*.

Сич, О. (2020). *Сучасний український націоналізм: політологічні аспекти трансформації парадигми* [дис. ... д-ра політ. наук, Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України]. <https://ipend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Dysertatsiia-Sycha-Oleksandra-Maksymovycha.pdf>

Стецько, С. (1996). *Міжнародна політична діяльність Ярослава Стецька. Життєвий шлях та політична діяльність Ярослава Стецька: матеріали конференції*. Київ, 5–12.

Фаріон, С. (2017). *Спільний фронт проти російського імперіалізму: досвід АБН. Націоналістичний портал*. <https://ukrnationalism.com/news/nationalist-movement/2975-spilnyi-front-proty-rosiiskoho-imperializmu-dosvid-abn.html>

Шушко, В. (1999). *Завдання виконав*. Львів: Місіонер.

REFERENCES

Arkhiv OUN v Kyievi, f. 1, op. 1, spr. 118 (Teoretychni materialy do II konhresu OUN), ark. 1–45 (in Ukrainian).

Bohush, V. (1929). *Liga vyzvolennia narodiv Skhidnoi Evropy, Kavkazu ta Zakaspiiu. Rozbudova natsii*, 12, 392–396 (in Ukrainian).

Hryshko, V. (1999). *Karby chasu: Istoriia, literatura, polityka, publitsystyka: v 2 t.* (T. 1: (1946–1952)). Kyiv: Smoloskyp (in Ukrainian).

Huryk, M. (2009). *Emihratsiina diialnist Yaroslava Stetska (1967–1968 rr.)*. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka: Seriia: Istoriia*, 3, 140–143 (in Ukrainian).

Duzhyi, P. (1993). *50-litni rokovyny Pershoi Konferentsii ponevolenykh narodiv Skhodu Evropy y Azii*. Stryi: Ukrainka vydavnycho-informatsiina sluzhba (in Ukrainian).

Koval, O. (2016). *Spomyny moho zhyttia*. Lviv: Halytska vydavnycha spilka (in Ukrainian).

Kosyk, V. (2018). *Spohady*. Lviv: Tais (in Ukrainian).

Malashchuk, R. (1988). *Z knyhy moho zhyttia: v 2 t.* (T. 2: «Vybraty ne mozhna tilky Batkivshchynu»). Toronto: Homin Ukrainy (in Ukrainian).

Mechnyk, S. (1984). *Pochatok nevidomoho. Spohady 1945–1954*. Miunkhen: Ukrainske vydavnytstvo (in Ukrainian).

Mudryk-Mechnyk, S. (1995). *Zakordonni chastyny Orhanizatsii Ukrainskykh Natsionalistiv*. Lviv: Halytska vydavnycha spilka (in Ukrainian).

Mudryk-Mechnyk, S. (1996). *Zakordonni chastyny OUN. Vnutrishni spravy i diialnist v emihratsii (prychynky do istorii)*. Lviv: Halytska vydavnycha spilka (in Ukrainian).

Neduzhko, Yu. (2009). *Diialnist ukrainskoi diaspory shchodo vidnovlennia derzhavnoi nezalezhnosti Ukrainy (seredyna 40-kh – pochatok 90-kh rokiv XX stolittia)* [Doctoral thesis, Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy]. https://shron1.chtyvo.org.ua/Neduzhko_Yurii/Diialnist_ukrainskoi_diaspory_schodo_vidnovlennia_derzhavnoi_nezalezhnosti_Ukrainy_seredyna_40-kh_-.pdf (in Ukrainian).

Paska, B. (2018). *Valentyn Moroz: prapor ukrainskoho dysydentstva*. Ivano-Frankivsk: Foliant (in Ukrainian).

Pryshliak, Ya. (1999). *Za Ukrainu!: Zapysky chlena ZP UHVR*. Lviv (in Ukrainian).

Romanyshyn, D. (Comp.). (1986). Rozmovy dostoinoho Yaroslava Stetska z d-rom Anatolem Bedriiem, prevedeni i zapysani na lentakh dvanadtsiat kasetok v chasi vid 17 do 23 chervnia 1985 roku v misti postoiu. *Arkhiv UIS OUN v Londoni* (in Ukrainian).

Sych, O. (2020). *Suchasnyi ukrainskyi natsionalizm: politolohichni aspekty transformatsii paradyhmy* [Doctoral thesis, Instytut politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy]. <https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2020/11/Dysertatsiia-Sycha-Oleksandra-Maksymovycha.pdf> (in Ukrainian).

Stetsko, S. (1996). Mizhnarodna politychna diialnist Yaroslava Stetska. *Zhyttievyi shliakh ta politychna diialnist Yaroslava Stetska: materiialy konferentsii*. Kyiv, 5–12 (in Ukrainian).

Farion, S. (2017). Spilnyi front proty rosiiskoho imperializmu: dosvid ABN. *Natsionalistychnyi portal*. <https://ukrnationalism.com/news/nationalist-movement/2975-spilnyi-front-proty-rosiiskoho-imperializmu-dosvid-abn.html> (in Ukrainian).

Shushko, V. (1999). *Zavdannia vykonav*. Lviv: Misioner (in Ukrainian).